

LA PUBLICITAT DURANT LA GUERRA CIVIL (1936-1939). PERIODISME ENTRE DOS FOCS

JOSEP M. FIGUERES I ARTIGUES¹
Universitat Autònoma de Barcelona

Article lliurat l'11 de març de 2018. Acceptat el 15 de maig de 2018

RESUM

L'article s'ocupa de la situació de *La Publicitat* durant el període bèl·lic de 1936 a 1939 exposant, a través del mateix periòdic i de bibliografia específica, una panoràmica del contingut, des de la perspectiva periodística, no pas política, i de la història del diari en el període citat. La recerca, tot i l'absència de la documentació interior del periòdic, s'articula a partir de les dades del mateix diari i de les fonts de l'època i bibliografia. Es fa esment de la situació complexa del periòdic davant els atacs del franquisme —fou bombardejat i va ser l'únic periòdic barceloní que patí aquests efectes devastadors— i de l'anarquisme faista, que assassinà un redactor i n'amenaçà d'altres. S'ha fixat així l'atenció en vint-i-un dels trenta mesos de vida del periòdic per intentar conèixer la història tot aportant dades sobre redactors, col·laboradors i de contingut, per la qual cosa és un treball similar metodològicament al realitzat sobre un altre periòdic estudiat del període, *La Veu de Catalunya*.

PARAULES CLAU

La Publicitat. Periodisme. Premsa catalana. Diaris catalans. Segona República. Guerra Civil espanyola. Barcelona. Catalunya. Espanya.

1. E-mail: JosepMaria.Figueres@uab.cat

***La Publicitat* during the Spanish Civil War (1936-1939). Journalism between two fronts**

ABSTRACT

The present article refers to the newspaper *La Publicitat* during the period of the Spanish Civil War (1936-1939). Reviewing all the journals and the relevant bibliography, it proposes an overview of the newspaper's content, from a journalist perspective (not political or ideological), while taking into consideration the history of *La Publicitat* during the specific period.

The journal lived a conflictive period due to the attacks of Franco's government. It was bombed, becoming the only newspaper from Barcelona that was specially attacked. Not only this, it was also attacked by the anarchists. One journalist of *La Publicitat* was killed and many others suffered menaces by the anarchists.

This essay analyzes 21 months of all of the journal's live (30 months), while going into detail of the journalists, collaborators, and all the relevant content. The methodology of the work has been similar to the one done for a study of another journal of the same period, *La Veu de Catalunya*.

KEYWORDS

La Publicitat. Journalism. Catalan Press. Catalan Newspapers. Catalan Journals. 2nd Republic. Spanish Civil War. Barcelona. Catalunya. Catalonia. Spain.

UN DIARI INTEL·LECTUAL

El gran diari republicà neix el 1878 com a títol alternatiu d'*El Anunciador Catalán*. Després de diversos canvis segueix amb el nou títol i el manté fins a la seva desaparició el gener de 1939 amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona en què es suprimit, com tota la premsa en llengua catalana, la republicana i la liberal. Té una llarga trajectòria com a periòdic republicà. Els germans Tayà, comerciants naviliers enriquits, l'adquireixen i nomenen l'advocat Amadeu Hurtado perquè el mení i aquest designa Romà Jori com a director.²

2. Amadeu HURTADO (1958), *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps*, Mèxic, Xaloc, segon volum.

Durant la Primera Guerra Mundial es manté com a periòdic aliadòfil i serà un portaveu punter del republicanisme catalanista. Té el gran concurs d'Antoni Rovira i Virgili, molt llegit com a periodista de referència. El 1919 Hurtado marxa del diari. *La Publicitat* disposa de les col·laboracions de notables participants de la mateixa línia cultural i catalanista, com Prudenci Bertrana i Carles Rahola. El partit Acció Catalana (AC) l'adquireix i el primer d'octubre de 1922 es passa íntegrament al català³ com a culminació d'un procés de catalanització de la llengua iniciat pocs anys abans. Aspira a ser l'òrgan del públic més culte, més intel·ligent, més modern. Un exemple del to: a *La Revista dels Llibres* de 1925 apareix un anunci del diari amb un lema que ocupa l'espai central: «Per què LA PUBLICITAT es llegeix cada dia més? I la resposta és clara: Perquè la lògica governa en tots el temps. No vulgueu ésser una excepció. Subscriviu-vos i anuncieu a LA PUBLICITAT».⁴

Ideològicament és el portaveu d'Acció Catalana i exposa nítidament el seu ideari; dirigents i líders d'aquest partit, encapçalats per Lluís Nicolau d'Olwer, publicaran discursos, parlaments i articles, i hi seran entrevistats, de manera que esdevindrà, políticament i socialment, l'òrgan del partit polític. Culturalment, té una gran preocupació per l'ensenyament i la ciència, les arts i les lletres, la modernitat, sigui la ràdio o el cinema, i, com a aspecte central, la cultura catalana. Malda per la seva extensió i generalització, igual que ho fa en tot el relacionat amb la informació i la crítica de la producció cultural en tots els àmbits, des del rigor i des de la qualitat. Aquest és el lema del periòdic: coneixement i cultura, exigència i responsabilitat, qualitat formal i nivell intel·lectual. El resultat, ras i curt: un dels millors diaris del país en moltes dècades, amb una nòmina de col·laboradors excepcional, el bo i millor de la intel·lectualitat.

Hom freturava per col·laborar-hi: ho explica Carles Riba en una carta en què afirma que és a *La Veu* però anhela que els de *La Publi*, com se la coneix col·loquialment, el convidin.⁵ És un estendard de catalanitat i coherència de

3. Josep M. FIGUERES (1980), «Conversió de diaris: El cas de *La Publicitat*», *Punt Diari*, 12 de juny de 1980.

4. Redacció (1925), *La Revista dels Llibres*, 3 de juliol de 1925, p. XLIC.

5. Datada el 15 de novembre de 1922, diu: «*La Publicitat* comença de fer goig: aquest diari com el fènix, sap renéixer sobre les seves cendres. Me l'estimo: estic disposat a desertar-hi amb armes i bagatges», a Carles J. GUARDIOLA (1989), *Cartes de Carles Riba. (1910-1938)*, Barcelona, IEC, vol. I, p. 170-171.

país, en uns moments en què els intel·lectuals assumeixen aquesta responsabilitat social i aspiren a influir en la societat, no a ser-ne bufons ni a servir-se de la tribuna. Si bé políticament és l'exponent d'un grup de petita força numèrica al Parlament, durant els anys de la República la seva influència —que arrossega grans col·laboradors— és extraordinària i esdevé model de diari de nivell, cosmopolita, de referència, de qualitat i singularment exponent d'una societat que aposta per la modernitat encarnada en revistes del nivell de *D'Ací, d'Allà* en la qual participen força membres, i molt destacats, del mateix diari.

REDACTORS I COL·LABORADORS

El periòdic disposa els anys vint d'un estol de col·laboradors primeres espases de la literatura i el periodisme. Faciliten textos de qualitat des de la conversió del periòdic el 1922. Als anys trenta, la línia d'exigència segueix. Mirem les signatures d'un dia a l'atzar. Per exemple, el 24 de febrer de 1931 trobem en portada, a sis columnes, i en el gran format del periòdic un editorial orientatiu i encara avui valuós: «El cultiu de l'odi en què es retreu als periodistes que tirin llenya al foc i enverinin els esperits pintant sistemàticament algú com a odiador, tot i saber que no odia, per suscitar l'odi de qui el llegeixi contra el seu adversari. Aquesta pràctica ha fet més cruentes i monstruoses les guerres civils».

Al costat de l'editorial, una nòmina espectacular: Josep Carner signant *Bellafila*, el «Full de Dietari» de Carles Soldevila, i articles de relleu, un de Carles Rahola, dedicat a la presó de Girona, un altre de Jaume Bofill i un llarg etcètera amb les seccions. Les dotze pàgines del periòdic, de les quals dues són de publicitat, tenen seccions modernes com la dedicada a la telefonia sense fils o bé de to tradicional com el fulletó. Aquest 1931 es presenta la novel·la dramàtica *Vida i aventures de Nicolau Nickleby* que Dickens va publicar en fulletó el 1838 i que, per tant, té una estructura pensada per anar creant successius clímaxs en el lector. Seccions habituals en la premsa com esports, espectacles, preus de productes agraris, informació borsària, notes dels corresponents locals, multitud de notes breus sobre política tant estatal com catalana o barcelonina. Només un article més signat, una crítica de Domènec Guansé, tan vinculat al diari, i la secció de «Palestra». El gran contingut és, doncs, a la primera pàgina amb cinc grans textos d'opinió.

La dècada anterior, periodistes com Antoni Rovira i Virgili,⁶ el gran editorialista del diari, o dibuixants com Apa havien ajudat a enlairar el prestigi d'aquesta tribuna de pensament. A més de la política, el periòdic té un gran interès per la cultura. Amb la informació i la crítica hi ha creació i construeix una tribuna exponent de la cultura. Arriba a publicar poemes en portada, de Joan Maragall a Ventura Gassol. Durant la guerra tot aquest món s'esvaeix. La dura realitat imposa un replanteig amb reducció de superfície, pèrdua de col·laboradors i redactors, dificultats financeres, limitacions en definitiva, i, per adobar-ho, atacs de dues bandes. Des del franquisme, encarnat amb un bombardeig, i dels incontrolats, amb l'assassinat d'un redactor i amenaces molt greus. *La Publicitat* era entre dos focs.

Coneixem els redactors del període bèl·lic, tot i que la relació de la llista dels inscrits a l'Associació Professional de Periodistes (APP) de la Unió General de Treballadors (UGT) no és definitiva, n'hi falten diversos, com per exemple, Domènec Guansé. Carles Singla, que el recupera, com a síntesi, afirma:

Divuit periodistes —tots homes— del diari d'Acció Catalana figuren a l'APP. Tretze d'ells ingressen ben aviat, entre l'agost i el setembre, un ho fa el març de 1937 i la resta, durant el 1938. Entre els homes de *La Publicitat* hi figuren alguns noms coneguts, tot i que també es troben a faltar algunes de les personalitats del diari, com el director, Carles Capdevila o el redactor en cap Just Cabot. Entre els cinc que figuren a Redacció, hi trobem Jaume Passarell, Josep Maria Xicota (250 ptes. de sou) i Emili Granier-Barrera de qui s'anota que és corrector en plantilla i cobra 400 ptes. L'aviador Marià Foyé col·laborava amb les seccions de motorisme i aviació per un sou de 125 ptes.; Sebastià Gasch escrivia de cinema a preu fet, sense que s'indiquin xifres; Avel·lí Artís i Balaguer —pare d'Avel·lí Artís-Gener, «Tísner»— era compaginador (500 ptes.); hem esmentat abans Àngel Ferran (Ajuntament, 675 ptes.); Fermí Vergés (300 ptes.) seguia la informació de

6. Josep MURGADAS (1994), «Rovira i Virgili. Editorialista de *La Publicitat*», *Revista de Catalunya*, núm. 81 (gener 1994), p. 91-99; també Albert MANENT (1993), «Rovira i Virgili, promotor d'editorials, revistes i diaris», *Revista de Catalunya*, núm. 75 (juny 1993), p. 133-139; Jaume SOBREQUÉS (1988), *Catalunya i Espanya*, Barcelona, La Magrana. Explica a «*La Publicidad* i *La Publicitat*», p. XI-XIII, com Rovira hi col·laborà de forma regular de 1916 fins a 1922 i arran de la catalanització en fou editorialista fins a 1932 i també hi publicà algun article escadusser.

la Generalitat; l'escriptor i periodista Pere Mialet (250 ptes.) s'encarregava de Nacional i Antoni Vilà Bisa, que va succeir Capdevila com a director el 1938, figura sense càrrec amb un sou de 260 ptes. A més de les seccions ja esmentades trobem també Ensenyament i Estranger, aquesta a càrrec de Giuseppe Torre Caprara, que utilitzava el pseudònim de «Tiggis» —especialment en els seus articles setmanals a *Mirador*— i de qui consta com a anotació autògrafa «Antifascista desterrat o polític o refugiat a Barcelona des del 1932». S'apunta també que és col·laborador i té un sou variable.⁷

La relació, tot i alguna mancança per què no tots els redactors s'afilien, és representativa.

Taula 1. Relació de redactors de La Publicitat adscrits a l'APP-UGT durant la Guerra Civil

Nom	Edat		Any	Sou (ptes.)
Avel·lí Artís Balaguer	[29]	Compaginador	n/c	500
Guifré Bosch i Pardó	—	Ensenyament	1936	250
Lluís Bota i Villà	35	Col·laborador	1938	n/c
Josep Creus Oliva	—	Finances	1936	125
Pere Estruch i Prats	37	Col·laborador	n/c	n/c
Àngel Farran i Coromines	[46]	Redactor (Ajuntament)	1936	675
Salvador Figueres i Figueres	—	Corresponsal	1937	n/c
Marià Foyé Ràfols	[25]	Col·laborador (motorisme)	n/c	n/c
Sebastià Gasch Carreras	[41]	Cinema	1936	A preu fet
Emili Granier-Barrera	[30]	Corrector	1936	400
Manuel Manzanero	—	Redacció	n/c	250
Pere Mialet Rabadà	[39]	Nacional	1936	250
Jaume Passarell Ribó	49	Redactor	1938	n/c
Giuseppe Torre [s] Caprara [refugiat polític]	—	n/c	1936	n/c
Pau Lluís Torrents Roig	43	Fotògraf	1936	200
Fermí Vergés i Vergés	[30]	Redactor (Generalitat)	1936	300
Antoni Vila i Sirvent	35	Redactor	1938	n/c
Antoni Vila Visa (<i>sic</i> per Bisa)	[44]	[Director el 1938]	1936	260
Josep M. Xicota	52	n/c	1936	250

7. Carles SINGLA (2000), «L'Agrupació Professional de Periodistes (UGT) durant la Guerra Civil: dades sobre professionals i mitjans de comunicació», *Treballs de Comunicació*, núm. 13-14, p. 148-149.

Font: Elaboració pròpia a partir del document d'afiliats a l'Agrupació Professional de Periodistes conservat a l'Arxiu Històric de la Guerra Civil de Salamanca i facilitat amablement pel prof. C. Singla. Indiquem entre claudàtors els anys quan no consten.

Un dels redactors més veterans, Rafael de Moragas, entra al diari el 1902, s'hi està fins al final i explica a «Del carnet d'un reporter»⁸ la seva visió del periòdic. El mateix fa Vicenç Bernades, redactor des de 1916, que n'explica records en un breu llibre editat per Josep Fornas i en un sucós article, encarregat per Josep Faulí pel diari *Avui*, exposa que si bé el director en l'etapa catalanitzada és Lluís Nicolau d'Olwer, n'és Martí Esteve el cap visible si bé «l'artífex del gran diari que tant havia de repercutir en el poble de Catalunya va ésser Carles Capdevila». De la guerra, però, no en tenim dades.

La Publicitat és considerada com un diari de referència per la línia editorial, per la seva empenta, pel dinamisme en els continguts i per la vàlua dels col·laboradors. Diverses seccions esdevingueren mítiques; en altres cal insistir en els noms de J. Pla, J. V. Foix, J. Carner, P. Fabra, J. M. de Sagarra i encara d'altres, com «Acotacions» de Guansé o «Carnet de les Lletres», la secció de Tomàs Garcés, que havia estat secretari de redacció. Sempre s'ocupà de llibres i teatre. Fou el primer diari de Barcelona a editar un suplement d'esports, de futbol. Bernades en fa la síntesi:⁹

Ultra els editorials de Rovira i Virgili, el «Full de Dietari» de C. Soldevila, les «Converses filològiques» del mestre Fabra alternant amb els escrits de Nicolau d'Olwer i Bofill i Mates, les impressions viatgeres de Josep Pla, les cròniques de Josep M. Sagarra, les crítiques d'Alexandre Plana i, més tard, de Domènec Guansé, les inoblidables seccions de Tomàs Garcés i J. V. Foix... les cròniques misterioses de Josep Carner, l'acidesa de la caricatura del dia a càrrec d'Apa, així com l'aportació dels qui vingueren un xic més tard: Manuel Brunet, Joaquim Ventalló, Domènec de Bellmunt, Josep M. Planes, Baltasar Samper, E. Martínez Ferrando, Xavier Regàs, Fernández Puig, Pere Mialet, Carles Sentís, J. [M.] Xicota, E. Nadal Montfort

8. Rafael de MORAGAS (1935), «Del carnet d'un repòrter. La vella *Publicidad*», *Mirador*, núm. 339, 15 d'agost de 1935.

9. Vicenç BERNADES (1976), «De *La Publicitat* republicana a *La Publicitat* catalana», *Avui*, 12 de novembre de 1976.

i Fermí Verper (*sic* per Vergés) que deixaren empremta dins llur pròpia característica en les columnes de *La Publicitat*, contribuïren a afermar l'esperit catalanista d'aquell temps.

Aquests col·laboradors de relleu, durant la guerra, no hi són; sí, en canvi, força redactors que s'han d'absentar a mesura que són cridats per l'exèrcit. L'artífex és el director Capdevila, de 1929 fins a la seva mort el 1937, que provoca una commoció i gran impacte al diari.¹⁰ Capdevila esdevé un dels promotors de la imatge de *La Publicitat* com a gran diari d'influència, avui en diríem de referència.¹¹ Als tretze anys de vida el diari publica un número especial de caràcter retrospectiu de cinc pàgines dedicat a l'efemèride amb articles, poemes, fotografies del sopar i de la celebració amb els qui fan el diari, com ara Carles Riba, Josep Carner, J. V. Foix, Pau Vila i un llarg etcètera. La petita, i gran, història. L'editorial d'aquest número extraordinari afirma que l'objectiu que els ha encoratjat sempre ha estat el mateix: «Catalanisme, Liberalisme, Democràcia i República». Rafael Tasis és l'autor d'un article en aquest número. Col·laborador habitual de l'etapa de guerra, en especial de la sèrie d'articles sobre la petita burgesia que va tenir força impacte, fins i tot «Tísner» fa un joc de paraules sobre l'escassa influència de la seva classe social, tot dient que és *petita*... L'escriptor i polític d'Acció Catalana exposa, en la seva *Història de la premsa catalana*, la síntesi del periòdic i remarca que han estat molt nombrosos els llibres que han aparegut amb textos procedents de les pàgines d'aquest diari. Citem-ne un de ben poc conegut: el dedicat a la documentació generada en el judici a la Generalitat arran dels Fets d'Octubre de 1934¹² davant el Tribunal de Garanties Constitucionals. No coneixem amb detall les activitats dels redactors. Disposem només d'anècdotes i records de Jaume Passarell i de dades puntuals de Nicolau d'Olwer, Rafael Tasis, Domènec Guansé i Pere Mialet.

10. El dia de la mort del director Capdevila es dedica mitja portada a la notícia i l'endemà dues pàgines amb articles necrològics de Domènec Guansé, Avel·lí Artís, Àngel Ferran, Rafael Tasis, Just Cabot, Jaume Passarell, Pere Mialet.

11. Domènec GUANSÉ (1967), Pròleg a *Obres completes* de Carles Soldevila, Barcelona, Editorial Selecta.

12. Carles CAPDEVILA (1935), «La creació i la vida de *La Publicitat*», *La Publicitat*, 1 d'octubre de 1922, reproduït a *Annals del Periodisme Català*, núm. 20 (1935), p. 460-470.

Josep Martí a la biografia de Pere Mialet exposa¹³ les col·laboracions publicades pel redactor vallenc. Indica que signa amb diversos pseudònims com ara «Jordi Valls». Consta 82 articles signats des de 1928 fins a 1937. Durant el període bèl·lic Mialet només signa quatre únics articles, dels quals dos són necrològics de Carles Capdevila. Els qui escriuen durant la guerra poques vegades signen i les col·laboracions són poc nombroses. Un altre redactor, Josep M. Xicota, a l'entrevista que li efectuarem¹⁴ parlant d'aquest diari, ens n'explica alguna interioritat. Comenta que anava directament a la impremta al carrer de Barberà per redactar la crònica de la sessió del Parlament a la qual havia assistit poc abans. Explica que escrivien encara a mà. A màquina d'escriure només ho feien Antoni Vila «Critias» i Mateu Pou. En aquests anys trenta Xicota havia de maquetar i compaginar la famosa columna de Soldevila en l'espai precís de la portada. Explica que gairebé cada dia havia de resumir-la per no retallar-la i encabir-la així en l'espai just. Més detallista és Granier-Barrera, que glossa aquests anys de guerra i ens explica la redacció des de dins en una entrevista:¹⁵

— I arribem al juliol del 36.

—Una cosa molt curiosa és que el 18 de juliol era a la redacció del diari, que tenia els telèfons intervinguts, per tant teníem moltes dificultats de connexió. No podíem informar-nos de res a fons i el resultat de la revolta de Canàries i de Sevilla era molt fragmentari. Quan despenjaves el telèfon sortia un soroll estrany i estrident —«uuuuuh»—. No podies parlar per telèfon. Vaig anar a Alp en el darrer tren, fou un viatge ràpid i en vaig tornar amb el meu cunyat en cotxe. Aleshores vaig rebre l'encàrrec de col·laborar en el periòdic *Treball* però hi vaig estar molt poc. Com que no podia enviar cròniques, pel control que la CNT tenia de la Telefònica, vaig deixar d'estar al front. Per *Treball* havia anat al front amb en Pau Cirera, farmacèutic, i amb l'Amadeu Bernadó, periodista. Del diari del PSUC

13. Josep MARTÍ (2005), *Pere Mialet i Rabadà (1900-1968) Periodista, narrador i comediògraf*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, p. 164-177.

14. Josep M. FIGUERES (1994), *12 periodistes dels anys trenta*, Barcelona: Col·legi de Periodistes; de *La Publicitat*, fa menció dels periodistes següents: Josep M. Xicota, Carles Sentís, Tísner i Josep M. Lladó.

15. *Ibidem*, p. 39-40.

torno a *La Publicitat*, atès que l'encàrrec de *Treball* d'informar del front no era possible. Integrat a *La Publicitat*, per a *Treball* només vaig efectuar col·laboracions esporàdiques. [...]

—Com va ser aquesta etapa de periodisme de guerra de *La Publi*?

—Els primers mesos vàrem fer el diari en les millors condicions possibles. A poc a poc ens van anar restringint el paper i, com que en faltava, minvava l'espai, la qualitat, etc. El segon semestre de 1938 la paginació és mínima. Res a veure amb el diari esplendorós dels anys vint. L'ambient de rereguarda era horrorós. En Calders té algun retrat que descriu molt bé aquest ambient. Un detall només. Donen ordres de dinamitar els ponts. Un grup volia fer volar l'arc de Berà, perquè la gent d'allà en diuen un pont. Van cremar, per exemple, Santa Maria del Mar, ja em direu si amb això es guanyava la guerra i es feia cap revolució? [...]

—Tomant al periodisme, com el vàreu viure a la guerra?

—No hi havia prou paper, costava de fer la distribució normal, els homes eren al front, una època de crisi dins de la premsa, després d'estar un poc temps a Barcelona, torno a anar altra vegada al front. Recordo els Fets de Maig, que foren el dia que vaig passar més dolent, devia ser el dia 3. Em vaig trobar sol a la impremta de *La Publicitat*. Vaig decidir titular l'editorial «Ara que guanyem». Aquest fou l'únic editorial que vaig fer, com que no era del partit no l'escrivia mai. El feien ells com volien. Aquell dia havien passat tres coses bones: s'havia enfonsat el cuirassat *Espana*, havien capitulat els guàrdies civils de la Virgen de la Cabeza, i Bilbao aguantava el setge. Aleshores vaig fer l'editorial dient que aquell no era moment de barallar-se i que era el moment de fer tot l'esforç per guanyar la guerra. Vaig fer el que vaig poder, ara, si aquest editorial serví per tranquil·litzar gaire gent no ho sé. En acabar aquell dia i plegar em toca de travessar mig Barcelona, feta un camp de batalla, tot eren barricades. No sé com vaig arribar, a peu, a quarts de quatre de la matinada, des del carrer de Barberà fins a casa meva, a una cantonada de Rocafort.

—En aquesta situació com es distribuïa el diari?

—No ho sé, però aleshores el diari tirava un mínim de 30.000 exemplars.

Ens comenta el tiratge —que considerem massa alt— i la mobilitat dels redactors d'un diari a un altre, fet habitual als anys trenta pels baixos salaris del

moment i la flexibilitat de les redaccions. Durant la Guerra Civil els redactors i col·laboradors habituals els veiem en la següent taula. Ens cal fer diversos aclariments sobre la varietat de la participació de redactors i col·laboradors. Vegem-ne algun. Josep Carner no col·labora en premsa durant la guerra, les seves aportacions són la continuïtat de la sèrie «Del pròxim Orient»¹⁶ aplegada en el llibre del mateix títol. Jaume Passarell¹⁷ signa Pesserell, té una molt rica activitat amb mig centenar d'articles signats vistos. Lluís Nicolau d'Olwer¹⁸ i l'historiador Ferran Soldevila¹⁹ tenen els seus articles destacats i ben remarcats com a contribució de relleu. En la taula que presentem, insistim, hi consten només els noms vistos en el període que esmentem.²⁰

16. Del període que hem consultat n'hem vist quatre el 1936, dos del juliol: «Abundor de centenaris» i «L'encanteri» (9 i 23) i dos de l'agost: «El perfum» i «Amor de germà» (20 i 29). Posteriorment no n'hem vist cap altre. Carner també publicava articles d'opinió a *La Publicitat* però no durant la guerra. Al volum *Del Pròxim Orient*, que va aplegar el 1973 Albert Manent (Barcelona, Proa) no consta la data de publicació dels articles de l'estada de l'escriptor i diplomàtic a Beirut.

17. Passarell publica el novembre de 1936 diverses cròniques de guerra des del front d'Aragó i la sèrie «La moral de la reraguarda» entre gener i març de 1938. Es reproduïx el desè dels 14 articles a Valentí SOLER (2010), *Bohemis, pistolers, anarquistes i altres ninots*, Barcelona, Contravent. El novembre de 1936 publica cròniques de guerra des del front d'Aragó com molts altres redactors i col·laboradors del periòdic.

18. No publica gaire durant el període bèl·lic, hem vist només, ultra els discursos que són reproduïts a gran format i íntegres, tres articles el gener de 1938: «1937-1938» (el dia 6), «La meua Mallorca» (14), «Serenitat» (18), a més del que citem també de suport al diari a la secció d'Amics de *La Publicitat*.

19. Té una auca contundent, ara que pot escriure més lliurement, dedicada als incontrolats i que reproduïm a la nota 50. Citem un segon poema («Bombardeig» 5 de desembre de 1937) signat també com a «Silvestre Albanell». És autor de diversos articles, en els mesos estudiats, així esmentem, entre altres: «Insolidaritat» (13 de novembre de 1937), «Funcionaris» (3 de desembre de 1937), «Universitat» (26 de desembre de 1937), «Vegueries i comarques» (13 de gener de 1938), «El somriure de Barcelona (20 de gener de 1938)»...

20. Estudiem, pàgina a pàgina, vint dels trenta mesos que es publica *La Publicitat* durant el període bèl·lic. Així pel 1936: juliol, agost, setembre, novembre i desembre. Per a 1937 i per a 1938: gener, març, abril, maig, setembre, novembre i desembre de 1937 i també de 1938 i el gener de 1939.

JOSEP M. FIGUERES I ARTIGUES

	1936 ²¹	1937	1938	1939	TOTAL
Josep Artís	—	1	3	1	5
Avel·lí Artís-Gener «Tísner»	13	—	—	—	13
Lluís Bota i Villa	1	—	2	—	3
Guifré Bosch	11	6	5	—	22
Siegfried Bosch	—	—	—	5	5
Oswald Cardona	—	2	—	—	2
Josep Carner	4	—	—	—	4
Pere Casals	2	5	4	—	11
Joan Cid Mulet	—	5	11	—	16
J. Díaz Fernández	—	3	—	—	3
«Begur» / D. G. [D. Guansé]	—	80	29	—	109
«Domènec de Bellmunt»	—	5	—	—	5
Feliu Elias / «Apa» / «Joan Sacs»	8	—	4	—	12
Francesc Fontanals «Soka»	22	—	—	4	26
S. G. [Sebastià Gasch]	2	—	1	—	3
Joan de Garganta	—	1	6	1	8
Joaquim Grau ²²	7	25	2	—	34
A. Martí Bages	—	4	9	—	13
Rafael de Moragas	2	—	—	—	2
Lluís Nicolau d'Olwer	—	—	4	—	4
J. P. / Jaume Passarell	4	1	4	—	119
B. S. [Baltasar Samper]	3	1	3	—	7
F. S. / Ferran Soldevila	—	7	—	—	7
Tarín ²³	2	—	—	—	2
R. T. / Rafael Tasis i Marca	3	12	10	1	26
J. Torres Caprara	38	5	6	2	51
«Trailer»	3	7	—	—	10
Pau Vila	6	20	5	1	32

Font: Elaboració pròpia a partir de la col·lecció digitalitzada de la Biblioteca Nacional de Catalunya, consultable a ARCA.

Durant els primers dies del conflicte, el mes de juliol, apareixen moltes notes i informacions procedents d'agències, d'altres diaris i de la redacció mateixa. No hi ha signatura, són textos breus, copiats, i també redactats per anònims periodistes. Són fonamentalment notes i comunicats dels quals no consta l'auto-

21. Del 1936, juliol, del dia 19 al 31.

22. Secció «Crònica del front d'Aragó» el novembre de 1936.

23. Corresponsal a València el novembre de 1936.

ria, fins i tots hi ha seccions regulars sense signar. Només quan es reproduïen d'altres mitjans, hi ha signatura. Excepcionalment apareix el nom dels cronistes de guerra, entre els quals excel·leixen Joaquim Grau, com el més constant, per a Aragó, i Jaume Passarell, per a la rereguarda, amb un conjunt esplèndid de temàtica quotidiana, tractada amb gran sensibilitat i molt interès periodístic per l'alt nivell informatiu de la vida quotidiana. El periodista, i dibuixant, glossa aspectes que van dels refugiats als desertors, de la vida del moment com l'absència de tabac, els bombardeigs, etc. Són diversos els cronistes i corresponents, des del corresponent a València Marín, o els germans Bosch, com veurem. Un paper destacat, molt i molt especialment el 1936, és el de l'italià refugiat polític antifeixista que s'ocupa de política internacional: el redactor Torre, que signa Torres i que tindrà una molt notable presència al diari sobretot en els primers mesos de la guerra, en què assolirà un paper de relleu, les seves anàlisis apareixen en portada i són documentades, agudes i molt seguides.²⁴

El diari apareix sense signatures, fora d'unes excepcions. El fet sorprèn i ho interpretem com a continuació d'una rutina. Potser augmentada, com a mesura de protecció, davant les amenaces de la FAI que s'acompliran amb l'assassinat de Josep M. Planes, però tothom sabia qui hi havia a cada diari, i no calia dissimular. Abans del juliol de 1936 les signatures eren molt poc habituals, només els col·laboradors externs i alguns redactors ho feien amb inicials. Signen alguns dels col·laboradors, en els primers moments, juliol i agost, tot i que escassos, com Pau Vila. També dos dibuixants «Tísner» i «Soka», tot i que el 1937 i 1938 no els veiem. El primer és mobilitzat, com explica detalladament a les memòries *Viure i veure*. «Apa» fugí i no col·labora a *La Publicitat* durant el conflicte fora dels darrers mesos, que publica uns pocs acudits, comparat amb la constància de la seva il·lustració diària a portada habitual els anys anteriors i que va esdevenir gairebé signe d'identitat del diari durant els anys vint i trenta. Ha de marxar, com altres redactors i col·laboradors per la por a la FAI i els incontrolats. *La Publicitat* resta durant la guerra sense acudits ni caricatures. Només

24. Giuseppe Torre[s] Caprara s'exilià de la Itàlia feixista a Barcelona, on treballà a *Mirador* i *La Publicitat* en l'òrbita d'Acció Catalana i en contacte directe amb Nicolau d'Olwer. Dades de la seva labor periodística a Carles SINGLA (2005), *Mirador (1929-1937). Un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Barcelona, IEC, p. 156 i sq, on exposa que disposa de gran experiència en política internacional i es revela com «un analista de gran intel·ligència» amb textos de to explicatiu, molt ben documentats.

les vinyetes publicitàries humorístiques de Valentí Castanys. Un dibuixant que es passa, tanmateix, al bàndol franquista. L'acudit diari publicitari, diferent cada dia, es repeteix a partir d'uns pocs originals que s'alternen. Fan publicitat de les aleshores famoses píndoles Cerebrino Mandri.

Comencem a veure signatures de manera regular a mitjan novembre de 1936. Així, entre molts, en un número a l'atzar, «Tísner», Pau Vila, Torres Caprara i S. B., segurament Siegfried Bosch, atès que el text és de temàtica cultural, l'especialitat d'aquest redactor. Tot en portada, a l'interior cap article o nota signada, només la reproducció de premsa, catalana, madrilenya o francesa, així «Ales roges» de Domènec Guansé a *Mirador* i que palesa la relació i identificació de l'escriptor amb el diari. No són habituals, a diferència de les inicials i dels pseudònims: «Blanc» (futbol), «Trailer» (cinema), «Parvus», «Joan de Solius», «Contumax»... Les inicials són molt abundoses, en trobem moltes: A. B., A. E., A. N., B., C. C., D., G., G. C., G. M., J. C., J. E., J. G., J. M. X., J. O., J. P. C. (columna «Acotacions» el gener de 1939), J. P. P., J. S., J. X., M., M. D. P., M. R., N., P. F., P. G., P. S., R. C. (corresponsal d'Esparreguera), X., etc.

Amb el nom complet hi ha pocs col·laboradors en el període vist. Hi ha també presència, amb el nom complet, de col·laboradors ocasionals, amb un o dos textos com a màxim; així, entre molts: Vicenç d'A. Ballester, Jaume Casadevall, Ignasi Casanovas, Ramon Costa, Josep Cusidó, Antoni Elias, Concepció Espinal, Àngel Farran, C. Fernández-Burgos, Guglielmo Ferrero, J. Gimeno-Navarro, Enric F. Gual, Eusebi Herm, Amanda Llebot, Pere Llobera, Josep M. Miquel i Vergés, Francesc Olix, Jaume Quadres, Joan Rosich, Antoni Torres... Altres sovintejaran més: Emili Granier-Barrera, Pere Bosch Gimpera, Francesc Trabal, Fabià Vidal, Joan Vilar... Ací hi ha des de lectors fins a redactors.

UN CONTINGUT A CAVALL DE LA POLÍTICA I LA CULTURA

Detectem una presència exhaustiva d'informació puntual alhora que de textos de to doctrinari, polític i ideològic. La cultura, la seva projecció es ressent i hi predomina la informació tant amb reproducció de comunicats com amb treball de redactors. Interès especial té la secció «Acotacions» de Domènec Guansé. Apareix a portada, és breu, molt ben elaborada per un escriptor que ha publicat narrativa de ficció i novel·la, i és un dels periodistes més rellevants del món cultural. Present al llarg de tota la guerra, comença el 1937 i acaba el 1939.

La columna, de to social i cultural notable, ofereix una dissecció d'actualitat de la producció i recepció de la cultura catalana en temps difícils, amb varietat temàtica i bona factura narrativa i periodística. Moltes al·lusions a concursos literaris, premis, especialment els de la Generalitat, món del teatre, novetats literàries, vida cultural en definitiva. Apareix tant un comentari relatiu a l'uni-forme de les cobradores dels tramvies com un altres sobre la premsa en general. «Acotacions» és una visió general de la societat amb el toc personal d'una factura literària de nivell i també de les preocupacions culturals de l'autor. La secció es firmada amb el pseudònim de «Begur» i ofereix un extraordinari interès per copsar l'ambient de la societat cultural. La figura de Guansé durant el període bèl·lic ha estat estudiada ideològicament²⁵ i com a periodista i escriptor i a *La Publicitat*, com a periodista cultural,²⁶ per Francesc Foguet, que ha aplegat el conjunt dels seus articles en un volum notable.²⁷ En una de les seves columnes a «Acotacions»,²⁸ Guansé exposa el seu parer sobre aquest diari i el valora, no podia ser d'altra manera, com una peça fonamental i clau en la cultura i la societat catalanes. La reproduïm íntegra per la seva representativitat. Exposava tres mesos abans del silenci definitiu i de l'esfondrada de Catalunya:

Si em sentís amb prou autoritat, em sumaria, en nom simplement de la intel·ligència o fins i tot del dels intel·lectuals, als homes que aquests dies fan una crida per salvar *La Publicitat*. Car *La Publicitat* ha estat, diríem, gairebé llur diari natural. Durant anys, i amb precisió d'ençà de la seva catalanització, *La Publicitat* ha estat per damunt de tot l'òrgan de l'expansió cultural, literària i artística de Catalunya. Ho ha estat amb un esperit d'exigència que de vegades ha sacrificat la popularitat; de vegades, homes i interessos de partit. Es potser per això que, si sovint alguns han pensat

25. Francesc FOGUET (2007), «Domènec Guansé: "Fer que la revolució sigui, com ho volia ésser el catalanisme, una cultura" (1936-1939)», *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, Lleida, Punctum i Barcelona, Trilcat.

26. D.A. (2003), *Una passejada per la vida i l'obra de Domènec Guansé*, Tarragona, El Mèdol; Txell GRANADOS; Montserrat CORRETGER; Josep BARGALLÓ i Lluís BUSQUETS (2005), *Domènec Guansé. Revisió i actualitat*, Tarragona, Arola, i especialment ANTONI ISARCH (2016), *Domènec Guansé: crítica, periodisme i narrativa (1918-1938)*, Bellaterra, UAB consultable a www.tdx.cat

27. FOGUET, *La revolució cívica*, op. cit.

28. Domènec GUANSÉ, «La Publicitat», *La Publicitat*, 3 de novembre de 1938.

que per fer-lo més independent calia separar el diari del partit, ha calgut acabar per reconèixer que —pel que afecta la seva independència— no hi havia necessitat d'una tal separació.

Però no solament *La Publicitat* era l'òrgan de l'expansió cultural de Catalunya. Era també el vehicle per on l'art, la literatura, la cultura europea entraven a Catalunya; es posava en contacte amb la vida catalana. És per això que han desfilat per les seves pàgines, no ja els millors especialistes del país, sinó també tots aquells que millor traça han tingut a fer interessar el públic per totes les grans qüestions de l'esperit. En realitat, pot dir-se que, en els seus millors moments, *La Publicitat* ha estat l'exponent de la vida espiritual catalana.

Es això suficient perquè tots aquells que estimin Catalunya, siguin o no del partit d'Acció Catalana, se sentin inquiets davant del perill que un diari com *La Publicitat* pugui acabar per extingir-se. Majorment quan s'acosten moments en els quals tots aquests interessos espirituals que *La Publicitat* s'ha esforçat a defensar poden ésser, seran més ben dit, posats en litigi.

I que ningú no cregui massa lleugerament que aquesta defensa que ha fet *La Publicitat* pot emprendre-la qualsevol altre diari. Això, és clar, no té res d'impossible. Però no és ni una empresa massa fàcil reunir tantes voluntats com hi són necessàries, ni pel que veiem en moments que aquestes activitats es col·lapsen a *La Publicitat* gaire temptador. I és que uns diaris són massa pobres espiritualment per a aquesta empresa; no compten prou amb la simpatia dels intel·lectuals, altres són massa dominats per interessos de partit; altres, els més puixants econòmicament, no són pas encara escrits pensant en Catalunya. Per això el més probable és que, si *La Publicitat* plegués, ningú no tingués cura de recollir la seva herència. Un dels focus més purs de l'espiritualitat catalana s'apagaria amb ella.

Guansé és el redactor més prolífic i constant, a més col·labora, en altres mitjans, també amb pseudònim, com «Fidel» a *La Rambla*. Altres col·laboradors disposen de seccions creatives, tot i que menors en el temps i no abasten els gairebé dos anys d'«Acotacions». Són, entre altres, «Les idees i les lletres» de F. S. Forner, només unes setmanes a finals de 1938 i «Sagitari» per «Claudius». El fort del contingut ideològic són els editorials, les cròniques de guerra i els articles d'opinió. Les notes, els discursos, els comunicats, apareixen en tota la premsa barcelonina i sovint, com hem comprovat amb els discursos de guerra de Lluís

Companys amb reproducció idèntica en els periòdics de la capital de Catalunya, en ser facilitats pels serveis de premsa en obtenir-los taquigràficament atès que, aleshores, els discursos s'improvisen i no es llegien, com és habitual en els polítics actuals. Aquell mateix any la manca de paper limita l'aparició, s'arriba a publicar articles en fulletó: no poden ser inclosos íntegres en el mateix número i apareixen en diverses edicions correlatives.

El diari redueix sovint la paginació, de quatre a dues pàgines, i s'arriba a una situació insòlita. Inclou retalls de paper amb textos periodístics acompanyant l'únic full o dos, del diari, com si fos una octaveta publicitària. Articles llargs han de ser publicats en dos o tres dies. Així Miquel de Garganta, Ferran Canyameres, etc. publiquen contes o articles. Altres textos, amb poca constància, forneixen efímeres seccions com «Carnet de Ruta» de Lluís Bota i Vilà, «Estampes de guerra» de Jaume Passarell —que signa amb les inicials J. P.— o les diverses del front de Madrid o d'Aragó com la de S. Figueres,²⁹ com tants altres col·laboradors o redactors. També els germans Bosch. Els dos, Siegfried i Guifré, van, simultàniament, al front, el primer a Madrid, a Chinchón, i el segon a Aragó, a Alcanyís, i trameten cròniques, no massa abundoses, a partir de 1938. La major part de les seccions són simplement els títols de la font emissora de dades o notes o bé on van els redactors a cercar informació.³⁰

El periòdic reproduïx poemes, com hem dit. Així «Les tombes flamejants» de Ventura Gassol, els dos que esmentem de «Silvestre Albanell», o sigui Ferran Soldevila, o «No passaran» d'Apel·les Mestres, en una política habitual de còpia i projecció de textos d'altres que arriba fins i tot al llibre, com el cas de *Doy fè*, el testimoniatge d'Antonio Ruiz Vilaplana, que edita el Comissariat de Propaganda i del qual *La Publicitat* reproduirà diversos capítols.

Un editorial diari —«Crònica»— ofereix elements de suport a la lluita i les institucions, i treball de redacció intens. Consten dos redactors en els primers moments, signant cròniques i articles, Guifré Bosch fins fa una entrevista amb

29. Secció «Estampes de la guerra» des del front d'Osca el novembre de 1936.

30. Així en un dia a l'atzar (1 de setembre de 1937), «La premsa catalana» que recull i transcriu fragments d'articles, editorials o comentaris dels diaris en català de Barcelona. *Treball*, *La Humanitat*, *La Rambla*, *Diari de Catalunya*; altres seccions són «Ajuntament», «Generalitat», «Jutjats», «Fets diversos», «Carnet del dia», «Els esports», «L'ensenyament», «De les terres catalanes», «Notes soltes», «Madrid», «València», «Ecos i comentaris»...

Pere Bosch Gimpera sobre la universitat i el nou caire social que ha de tenir³¹ arran de la nova situació.

Pel que fa a les fotografies, procedeixen d'agències com Febus o Fabra. Moltes no van signades. Hi veiem les grans icones, alguna de les imatges més famoses del conflicte com la dels milicians amb fusell alçat pel carrer Ample de Barcelona el juliol de 1936 o, sobretot, encara, grups i retrats personals més que reportatges del front. Fotografia de baixa qualitat en la reproducció, pel paper i la impressió, defectuosa, com és habitual en molts diaris de la premsa del moment, que no disposa de recursos. Es donen a conèixer, doncs, reportatges, mal presentats i pitjor reproduïts, atesa la tipologia del periòdic amb mala qualitat tècnica a diferència del suplement gràfic de *La Vanguardia*, d'un alt nivell tot i que malauradament no s'ofereix en la col·lecció digitalitzada del periòdic a la seva hemeroteca. Destaquem les fotografies de Torrents. El contingut, més enllà dels retrats de grups habituals, són diversos: van des de la visita de Lluís Companys als ferits pels fets del juliol als hospitals fins a la sortida de milicians passant, amb profusió, pel front d'Aragó i el de Madrid i les novetats com l'expedició catalana a Mallorca o la presa de Terol.

La Publicitat manté la mateixa presentació, gran format i a quatre pàgines amb set columnes i presència de fotografies en la primera i darrera pàgina. Poques, unes cinc o sis en total. Excepcionalment il·lustracions o caricatures polítiques. El disseny no canvia, com a la resta de la premsa barcelonina, i manté les pautes i criteris anteriors. La revolució no arriba al disseny de premsa.

Tot i les relacions que hem donat, és complex, sense disposar de l'arxiu del periòdic, on hi hauria les nòmines, etc., escatir qui és qui, és a dir, qui hi ha al diari, qui ha al front, i qui és fora. La redacció considera en un sentit ampli els col·laboradors i redactors, estiguin o no al diari; així, per exemple, Baltasar Samper, el prestigiós músic que col·labora amb el periòdic des d'anys abans — hem vist textos seus el 1934 — es veu tractat, tot i no publicar aquests mesos, d'«estimat company de redacció» en un solt que dona notícia de la mort de la seva mare el 4 de novembre de 1936. Signa, amb les inicials B. S., de forma habitual. Es reproduïxen textos de periòdics de Madrid, com *Ahora*, de diaris

31. Josep M. FIGUERES (2007), *Entrevista a la guerra. De Lluís Companys a Pau Casals (1936-1939)*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres. Aquestes declaracions no es recullen en aquesta obra. Sí que ho fan les tres entrevistes posteriors del 29 d'agost de 1937 del mateix autor abans de marxar al front, i del 21 d'abril i 5 de maig del mateix any en les quals no consta autor.

locals com *Llibertat* de Mataró, de París com *L'Œuvre* o *L'Echo de Paris* entre molts d'altres internacionals (*News Chronicle*, *New York Post*, *The Times*...), mentre els de Barcelona tenen una «Revista de premsa» diària amb extractes dels articles editorials seleccionats. Veiem molts noms dels quals es reproduïen articles, siguin de la premsa catalana, com Joan Peiró o Àngel Estivill, o bé de l'estrangera com Jean Barois, Ilya Ehrenburg, Julien Benda, etc.

Les entrevistes, declaracions, resums de conferències, discursos, missatges o mítings de les personalitats polítiques de Pere Coromines, Indalecio Prieto, l'alcalde de Madrid Pedro Rico, Joan Casanoves, Victoria Kent, Ventura Gassol... i, especialment, dels grans líders com Ll. Companys, M. Azaña o J. Negrín, o dels homes d'Acció Catalana com l'esmentat Bosch Gimpera, E. Ragassol, Ramon Peypoch, Nicolau d'Olwer, presents sovint al diari, amb entrevistes, notes i declaracions a més d'escadussers articles i, és clar, quan hi ha esdeveniments especials com el congrés del partit el novembre de 1938; el número del dia 18 és pràcticament dedicat al fet i amb sis pàgines quan habitualment són dues o quatre, a tot estirar, les que presenta el periòdic. Aquests noms són habituals, amb predomini del món catalanista. Sorpren el tracte, exquisit, generós al president Lluís Companys, que només és igualat pels diaris d'ERC *La Humanitat* i *Última Hora*. *La Publicitat*, però, no publica, com altres periòdics, l'«Agenda del President», on s'esmenten les visites que rep. Els dirigents anarquistes i comunistes apareixen només quan tenen un protagonisme indiscutible —a diferència dels nacionalistes, més abundosos—, però no són estranys ni aliens malgrat la diferència ideològica. Una conferència de J. Garcia Oliver o unes declaracions de Frederica Montseny es publiquen tot i que no amb la constància de les activitats públiques dels dirigents catalanistes més afins. Per oferir uns textos diguem-ne més amens s'introdueixen materials des del mateix agost de 1936 procedents d'altres periòdics o agències, com sèries de reportatges geogràfics com «La Meca, ciutat prohibida» de Jean Barois o una biografia del líder turc Atatürk per J. Hubert.

LA REVOLTA: LA PUBLICITAT AL COSTAT DE LES INSTITUCIONS

Des del primer moment del conflicte, començat a Catalunya el 19 de juliol de 1936, el diari es posa al costat de la Generalitat i la República. Amb els seus antecedents, no podia ser d'una altra manera. Escriu el juliol, després de la forçada pausa de tres dies, diversos editorials en els quals fa palès el suport incon-

dicional al nou ordre revolucionari que ha provocat la revolta militar. L'editorial del primer dia després dels combats sintetitza l'ideari³² que mantindrà el diari durant tot el conflicte: resistència a la rebel·lió i suport i fidelitat als governs de la República i de Catalunya. Diu:³³

Barcelona ha vençut als qui, traint els juraments, s'han alçat contra el règim que la majoria del país es donava espontàniament dintre de la llei. Aquest règim, però, no podia ésser una ficció més; calia renovar tota la vida espanyola i els residus feudals han volgut estrangular aquestes possibilitats amb un cop de força les conseqüències del qual són incalculables. Les masses populars estan dispostes a no deixar-se imposar per la violència d'una minoria que no pensa sinó en els seus privilegis. Cal coordinar l'esforç de tots per estar atent a qualsevol agressió dels enemics de la República i organitzar i consolidar tot allò que aquesta erupció provocada ha tret a la superfície.

Una coherència en la línia ideològica amb vinculació a les noves accions que hi haurà a la rereguarda. Col·lectivititzacions, nous centres de poder popular, requisos, una reforma agrària parcial i de facto, etc., i de les quals no podem conèixer el parer del diari per la mateixa situació de temor, primer per les forces civils armades al carrer i des del maig de 1937, per l'hegemonia del PSUC i per les censures, com demostren els blancs que sovintegen. L'endemà, 23 de juliol, un segon editorial, també en portada, destaca profundament l'abast de la rebel·lió i les conseqüències del seu fracàs, que menarà en una llarga guerra.

Uns militars aliats amb la reacció més furiosa han pogut llançar als ciutadans a una lluita espantosa que ha fet córrer la sang a dolls i ha ocasionat pèrdues immenses al país. Per la magnitud de la seva derrota hauran pogut reconèixer la immensitat de seva bàrbara insensatesa [...] Aquests insensats no creien en els vots: han hagut de creure en las bales i en el valor heroic de les masses populars. Tal com perdien a les urnes han perdut al

32. Josep M. FIGUERES (2016), «Cuatro diarios catalanistas frente a la rebelión militar de julio de 1936. *La Veu de Catalunya*, *Treball*, *La Humanitat* y *La Publicitat*», *El Argonauta Español*, núm. 13, Universitat de Marsella.

33. [EDITORIAL] (1936), «La sublevació feixista», *La Publicitat*, 22 de juliol de 1936.

carrer. Les milícies populars s'han alçat com mogudes per un ressort màgic i han posat els seus pits per deturar l'onada de tirania que amenaçava endogalar-ho tot.³⁴

Seguiran desenvolupant les mateixes posicions els dies 25 i 26, després de la pausa inicial arran els combats dels dies 20 i 21. En el fons es materialitza la ruptura del pacte de 1931 entre els sectors més tradicionalistes —exèrcit, conservadors catòlics, sectors i personalitats financeres, els grans propietaris rurals...— i els avançats ideològicament, sectors de professions liberals republicans, aliats amb els populars. La societat esclata i el diari, en el qual hi ha intel·lectuals, professionals, sectors mitjans ben representatius, s'hi identifica plenament amb un ideari de progrés atenent que aquests nous sectors socials són exponent del canvi social en les tres primeres dècades del segle xx. Des dels anomenats treballadors de coll blanc, el món de la cultura, la docència, i, especialment, les capes mitjanes, àmplies, cultes i sensibilitzades per la qüestió nacional i la social. Remarquem l'editorial del dia 25:

El President de la Generalitat, en el discurs que pronunciava abans d'ahir a la nit, en resposta a les encoratjadores paraules del President de la República, deia que hem de bastir un país nou de soca i arrel, i encendre una ànima col·lectiva abrindada d'il·lusions noves. Aquestes milícies anti-feixistes que s'enrolen joioses a Catalunya i arreu de l'Espanya republicana han d'ésser un dels instruments cabdals d'aquesta reconstrucció, elles han de conquerir Espanya per la República; en elles la República, amb tot el seu contingut de novetats socials i polítiques, ha de trobar-hi els seus defensors invencibles. I han donat proves que ho són.³⁵

Aviat apareixen les primeres crítiques d'una forma molt velada, molt subtil. El periòdic no s'està, però, de la influència dominant. Quan la persecució social, religiosa i política, de la qual tota l'Europa democràtica parla per blasmar-la, està en el seu punt més alt, els primers dies de la revolta aturada a Barcelona i amb dues desenes de milers de milicians a la rereguarda, armats amb els fusells del quarter de Sant Andreu, el diari publica una notícia que cal llegir dues ve-

34. [EDITORIAL] (1936), «L'altra victòria», *La Publicitat*, 23 de juliol de 1936.

35. [EDITORIAL] (1936), «La tremenda lliçó», *La Publicitat*, 25 de juliol de 1936.

gades: «Avui arribarà un vaixell francès, per felicitar al nostre govern pel triomf sobre la reacció i el feixisme».³⁶ Es de tota evidència que el vaixell arriba per repatriar els francesos que vulguin fugir de la revolució social i, si s'escau, per protegir propietats gal·les o bé pressionar el poder polític que ho permet, forçat per les circumstàncies, i que no pot fer una guerra civil dins la guerra fins que no tingui més potencial, fet que succeirà deu mesos després amb el maig famós.

El cas de Planes, prou conegut, portarà cua i marca en el periodisme de la guerra una por, una autocensura com l'existent al Mèxic actual davant els narcotraficants o en dictadures, o democràcies amb control de continguts, sigui a priori amb censura ferma o a posteriori, com féu el franquisme des de 1966, amb tribunals que limiten la capacitat expositiva dels periodistes. Periodistes d'esquerres marxaran, com alguns de dretes, i es trobaran tots a París. Quan Planes és assassinat, *La Publi* parla, prudentment. El 27 d'agost escriu:

Abans d'ahir al migdia ens arribava la notícia de la mort de Josep Maria Planes, esdevinguda en circumstàncies que no ens ha estat possible precisar perquè el finat feia temps que havia deixat de tenir contacte amb la Redacció.

Un any després, en parlarà, més lliurement, el 24 d'agost de 1937; tanmateix, els eufemismes segueixen:

Avui fa un any que va morir, en les circumstàncies tràgiques de tots conegudes el nostre company [...] En aquest aniversari dolorós retem el nostre més fervent homenatge al company caigut i ens sentim més que mai identificats amb ell, perquè tant com ell els odià, els que fórem els seus company *odiem el crim i la injustícia*. [La cursiva és nostra. J. M. F.]

Planes, un periodista manresà que arribà, amb èxit, a Barcelona desenvolupa la seva labor al diari, d'on és redactor, i al combatiu *El Be Negre*, del qual és director; també col·labora en altres publicacions, com el prestigiós *Mirador*. Per l'abril de 1936, arran de l'assassinat dels germans Badia, escriu que ho són

36. [EDITORIAL] (1936), «Avui arribarà un vaixell francès per felicitar el nostre govern», *La Publicitat*, 25 de juliol de 1936.

«víctimes de les bales dels professionals del pistolerisme»: *Solidaridad Obrera* de l'endemà li reclama els noms i Planes respon:

Sóc un periodista que jutjo i comento els fets que l'actualitat m'ofereix. Sóc un periodista que, potser, cometé la imprudència de dir en veu alta el que el noranta per cent dels catalans diuen en veu baixa. Nombrosos amics se m'acostaren ahir per dir-me que aquesta franquesa em pot costar cara.³⁷

I serà assassinat. Arran d'aquest assassinat Tísner, Josep M. de Sagarra i altres marxen a París. Altres periodistes també s'exilien poc després, com Joaquim Ventalló, Josep M. Massip... companys, coratjosos, que el recordaran, com Manuel Cruells³⁸ o Rafael Tasis³⁹ i la mateixa *La Publicitat* en un editorial com recull Jordi Finestres.⁴⁰ Després de l'autocensura hi ha la censura civil i després la militar. I actuen. Hi ha espais en blanc, d'editorials a informacions locals, nacionals i estatals. Fins i tot el requadre al costat de la capçalera, que alternava una síntesi meteorològica amb una frase al·lusiva a la situació política o bèl·lica a Catalunya, Espanya o Europa, pel maig de 1937 dues vegades apareix en blanc, amb els caràcters tipogràfics borrosos, prova de l'ordre de no fer-la visible.

El pensament i l'ideari d'Acció Catalana és mantenen inalterats. Quan hi ha l'oportunitat sura; així, per exemple, es reproduïxen diversos articles de Joan Peiró que publica al diari *Llibertat* de Mataró i aplega en llibre amb el títol explícit i contundent de *Perill a la reraguarda*,⁴¹ on el dirigent anarcosindicalista vol mantenir el respecte per la vida i la propietat i fueteja als gàngsters de la re-

37. Albert SUÑÉ, [2015], *De La Publicidad a la Publicitat. Del republicanisme històric al catalanisme intel·lectual*, Lleida, Pagès editor, p. 138 i sq.

38. Manuel CRUELLES (1937), «Elogi de Josep M. Planes», *Diari de Catalunya*, 25 d'agost de 1937.

39. RAFAEL TISIS (1937), «Un home que no va fugir», *La Publicitat*, 25 d'agost de 1937.

40. [EDITORIAL] (1937), «En l'aniversari de la mort de Josep M. Planes», *La Publicitat*, 24 d'agost de 1937, fragments a JORDI FINESTRES (2006), *Jospe M. Planes. Set trets al periodisme a la Rabassada*, Barcelona, Pòrtic.

41. Joan PEIRÓ (1936, 1987), *Perill a la reraguarda*, Mataró, Edicions Llibertat, reed. a Barcelona, Alta Fulla i Patronat Municipal de Cultura de Mataró. L'article apareix el 27 a *Llibertat* amb el títol «Un curs d'actuació revolucionària», *La Publicitat* el reproduïx el dia 30 i en canvia el títol, el fa més directe: «La justícia popular».

volució que Planes havia denunciat anteriorment. La ressenya del llibre, en portada, el famós aplec d'articles titulat, com un dels articles, *Perill a la reraguarda* on el ponderat dirigent anarquista Joan Peiró denuncia la situació de desordre i inseguretat que regna. *La Publicitat* se'n fa eco de forma contundent. Diuen el 30 d'agost d'aquest estiu tràgic de 1936:

Les revolucions les fa el poble per al poble, no per al gaudi de determinats individus. ¿Qui no recorda que hi ha hagut milicians que han estat desarmats per haver atracat llurs antics patrons, fent-los lliurar fortes quantitats de diner? És que no n'hi ha hagut d'altres que han hagut d'ésser empresonats per lladres?

Els atracadors i els lladres mai no han honorat cap revolució. Per contra, han estat sempre la deshonra de totes les revolucions.

Tampoc no és cap honor per a una revolució el que els revolucionaris aprofitin el moment per a liquidar comptes personals que res no tenen a veure amb la revolució.

Aquesta és la trista realitat contra la qual hem reaccionat els homes responsables revolucionàriament.

I ara, lector, perdona que un revolucionari parli com jo he parlat. Llengües irresponsables, que res no han tingut mai de revolucionàries, que mai no han sabut què és una revolució també han de merèixer l'honor de la bel·ligerància.

Per a confondre'ls i perquè callin...

A la tardor els assassinats decreixen però la inseguretat davant els incontròls continua fins al maig de l'any següent. L'únic que poden fer els redactors és protestar. Amb prudència, *sottovoce*. El 23 d'agost de 1936 reproduïxen l'article «Armes i municions» d'Àngel Estivill del PSUC publicat a *Treball*. Ho fan en portada, en un text editorial, reclamant les armes i els homes al front:

Aquell que tingui un fusell i un equip ha d'anar al front. Si no té valor personal que lliuri l'arma a un altre company més coratjós. Els canons, les metralladores de reraguarda s'han de mobilitzar. [...] I cal, per damunt de tot, no posar dificultats a la creació d'un exèrcit del poble.

LA LLUITA CONTRA LA REBEL·LIÓ. DE L'ASSASSINAT DE PLANES A LES AMENACES DELS INCONTROLATS

Des del primer moment, i sense cap esgerda, *La Publicitat* pren un posicionament inequívoc. Editorials, selecció de notícies, etc., ho mostren nítidament. Dificilment hagués pogut ser el contrari o una postura tèbia. Els diaris dretans, encara que el seu ideari fos republicà, adaptable o no, i liberal però dretà, són requisats⁴² els primers dies; per exemple, *La Veu de Catalunya*, *El Matí*, *L'Instant* i *El Correo Catalán*. Els diaris esquerrans o de centreesquerra com els d'ERC o d'AC, com la mateixa *La Publicitat*, no ho són. Qui requisa no persegueix només silenciar veus que eren closes en escapar-se els dirigents —polítics i periodistes— per la persecució anarquista, sinó, fonamentalment, disposar d'una veu pròpia, d'una impremta i d'una capçalera; no sols una capçalera i unes oficines, un pis buit on hi havia una redacció. S'aspirava a la maquinària d'impressió per disposar d'un diari.

El diari d'ACR no pot, però, expressar la seva posició amb nitidesa, amb llibertat. Hi ha una voluntat de fer-ho i una limitació per les circumstàncies, al costat del poder nou, civil i armat, al carrer amb la impossibilitat del govern central i de l'autonòmic d'oposar-s'hi sense perill de fer el joc als revoltats, i per les censures imposades, la militar i l'administrativa. Un episodi. Els fets de la Fatarella, ben explicats per Josep Termes com un enfrontament, la misèria contra la pobresa i amb concepcions antagòniques entre els camperols tradicionals en costums i els nouvinguts, residents a barriades de la perifèria barcelonina, amb radicalismes i voluntat d'immediatesa «revolucionària» ho representen: hi ha un xoc armat, amb morts i ferits, que mostra la complexitat de la rereguarda. Als articles, a les notícies, imperen l'el·lipsi i la prudència, el mossegar-se la llengua, reflex social que provoca que el periòdic es bellugui en una posició d'extrema subtilesa. Una retòrica⁴³ meditada arran d'aquest episodi de la Terra Alta la trobem en l'editorial, que té el títol de «Crònica», on s'escriu, a propòsit de l'afusellament pels faistes, arribats de Barcelona, de 34 camperols oposats a la col·lectivització forçosa:

42. Josep M. FIGUERES (2010), *Periodisme en la Guerra Civil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

43. «Els fets de la Fatarella», *La Publicitat*, 22 de gener de 1937.

Amb motiu de divergències sorgides al poble de la Fatarella que tenen llur origen en l'apreciació diversa del problema de la col·lectivització de les terres, s'han produït a l'esmentat poble uns fets lamentables que han exigit la intervenció de les forces d'ordre públic, trameses des de Barcelona i Tarragona per ordre del conseller de Seguretat per tal de restablir la normalitat. Deficiències d'informació dels primers moments, ocasionades principalment per la reserva natural que sobre els fets es guardà als centres oficials, permeteren la circulació del rumor, recollit per un col·lega ahir al matí que es tractava de disturbis de caràcter sediciós, d'una acció de la «quinta columna». Podem afirmar que no hi ha res d'això. Com tampoc no és cert que els fets tinguin llur origen en cap diferència sindical. En realitat, reflecteixen un estat d'esperit, una morbosa predisposició a l'acció directa, que cal eliminar si no volem comprometre seriosament la causa de la llibertat.

Una setmana més tard el diari parla clar, amb naturalitat informativa. Amb les espases en alt, es configuren dos blocs, l'anarcosindicalista amb el marxisme heterodox i tota la resta amb el catalanisme republicà,⁴⁴ el socialisme-marxisme ortodox, o sigui fidel a Moscou, i altres. AC, naturalment, està en aquest segon bloc i escriu⁴⁵ el dia 29 d'aquest gener l'editorial titulat «Una lliçó», en què afirma:

44. No exempta de tensions internes en cada bloc: per exemple el mateix 28 de maig, en aquests dies de polèmica, una nota editorial, «Resposta obligada», pren posició davant un article de la vigília de Josep Tarradellas a *La Humanitat*, que discrepava de *La Publicitat*, la qual replica amb contundència: «Només volem afirmar, en contesta a l'apel·lació que fa als nacionalistes i als homes d'esquerra, entre els quals no sabem si deu comptar-nos, que d'ençà del dia 19 de juliol a LA PUBLICITAT no ha sortit ni una sola ratlla que pogués ésser titllada d'anar contra la tasca del govern de la Generalitat o contra l'esperit de Catalunya; que les nostres crítiques, encara que a ell li semblin filles del despit o de la incapacitat, responen sempre als dictats del patriotisme i del nostre antifeixisme sincer; que ningú no poc acusar cap dels homes d'Acció Catalana d'haver actuat demagògicament des de cap càrrec de responsabilitat, i menys que ningú Josep Tarradellas, que sap quina ha estat la tasca d'aquells homes, d'ençà del 19 de juliol. [...] Hem col·laborat lleialment a la política del Front Popular i a la del bloc antifeixista i no n'hem tret ni càrrecs ni negocis, ni tan sols aquella consideració i aquell tracte cortès que teníem el dret d'esperar i que ben sovint ens ha estat negat».

45. [EDITORIAL] (1936), «Una lliçó», *La Publicitat*, 29 de gener de 1937.

A la Fatarella, doncs, no hi ha hagut una contesa entre la CNT i la UGT, sinó una protesta de camperols contra les pretensions d'elements que amb un total desconeixement de la realitat del nostre camp volien imposar per la violència la col·lectivització de les terres [...] L'explicació dels fets de la Fatarella pot condensar-se, doncs, en aquests dos factors: un intent d'espoliació contra del qual els camperols s'alcen iradament, però no en forma que no faci possible una solució de concòrdia, i una falla lamentable en l'ús dels mitjans de repressió que calia utilitzar per a reduir la reacció produïda. Una cosa i altra tenen, encara remei [...]

L'episodi tindrà conseqüències, galvanitza i polaritza posicions: tres mesos després, a primers de maig es produeix una mena de guerra civil dins la guerra gran. El bloc dirigit pel poderós PSUC guanya esclafant el POUM i debilitant l'anarcosindicalisme. El diari pateix una triple censura. En primer lloc, la pròpia o autocensura. Aquesta és molt important arran de l'assassinat el 24 d'agost del redactor del diari Josep M. Planes. Un jove periodista, de 29 anys, mort per un escamot de la FAI a l'Arrabassada de set trets al cap. El fet colpeix i explica la posició periodística dels redactors, que mostraran extrema prudència en els escrits i fins i tot algun, com «Tísner», ha de marxar a l'exili tot i ser d'esquerres. Es parla molt de la necessitat de comentar l'exili de dretes de 1936 però també hi ha aquest, tot i que molt minoritari però representatiu i significatiu. Les altres ja són conegudes, la militar i l'administrativa i com a resultat la premsa perd la funció crítica atesa la situació bèl·lica. Són diversos els redactors i col·laboradors del diari que o bé marxen o bé resten a l'estranger o en silenci —J. Carner, «Apa», J. V. Foix, «Tísner»...

Els Fets de Maig de 1937 representen un canvi de paràmetres. Es pot parlar de la rereguarda amb més precisió, tot i que la censura segueix. Els combats barcelonins afecten la redacció, a la Gran Via, i el diari publica⁴⁶ el dia 8, dissabte, després d'una pausa forçada de tres dies, la nota informativa següent:

Les dificultats derivades de les circumstàncies per les quals acaba de travessar la nostra ciutat ens impediren de publicar les edicions de LA PUBLICITAT a partir del número de dimecres. En intentar ahir reprendre

46. [EDITORIAL] (1937), «LA PUBLICITAT als seus lectors i amics», *La Publicitat*, 8 de maig de 1937.

contacte amb els lectors haguérem de desistir encara del nostre propòsit. Els llocs on es troben les oficines i els tallers del nostre diari han estat particularment afectats pels tiroteigs d'aquests dies. Els treballadors de la impremta, en acabar la confecció del número de dimarts, no pogueren tornar a llurs domicilis fins al cap de més de 24 hores de captiveri. La nostra redacció fou tirotejada a bastament per grups revoltosos i pels carros d'assalt que feien causa comuna amb els incontrolats. Abans d'ahir, a darrera hora de la tarda, quan tot semblava calmat, el nostre local del carrer de les Corts Catalanes fou encara objecte de repetides agressions que els militants d'Acció Catalana republicana, que des de la iniciació els fets han tingut cura de la salvaguarda dels nostres interessos, van rebutjar amb energia, ajudats per minyons del Centre d'Estat Català, domiciliat al costat mateix de la redacció. A uns i altres donem les gràcies per llur comportament, car tenim el convenciment que sense llur desinteressat esforç la nostra redacció hauria caigut a mans de les turbes.

En reprendre avui les tasques confiem que els lectors trobaran prou justificades les excuses que deixem anotades.

També volem fer constar, en nom dels treballadors i de la redacció de LA PUBLICITAT, tots els quals pertanyen a les sindicals UGT i CNT que, aclaparats com tots els bons ciutadans de Barcelona pels luctuosos fets que acaben de passar, fem vots perquè la pacificació dels esperits i la solidaritat de tots els treballadors siguin aviat quelcom tangible que possibiliti la unitat d'acció, que creiem indispensable per a guanyar la guerra.

Ferran Soldevila col·labora a *La Publicitat* amb articles de to divulgatiu o interpretatiu,⁴⁷ com Antoni Rovira i Virgili⁴⁸ a *La Humanitat*; altres historiadors ho feren a *La Veu* com R. d'Abadal, etc. Soldevila ofereix una col·laboració significativa i no exempta d'ardidesa. Així un text crític, poc conegut, és una auca sobre els incontrolats, una composició molt dura que apareix, emparat

47. Entre altres: «L'esperit bel·licós» (18 d'abril de 1937), «Marina catalana» (25 d'abril de 1937), «Paraules de Maragall» (16 de maig de 1938, signat com a F. S.), «La invocació de la història» (23 de maig de 1937), i altres —«Menorca», «Euskadi», «Rubió i Lluch»...— que esmenta Enric Pujol.

48. Amb la signatura A. R. V. apareix a *La Publicitat* l'article «Els comissaris del poble» (8 d'abril de 1937).

amb el pseudònim de «Silvestre Albanell»⁴⁹ un mes després dels fets sagnants del maig. Soldevila protesta d'una situació que la majoria de catalans consideren vergonyant i injusta, com és la persecució social i religiosa emparada en la força de les armes. L'auca retrata, amb contundència, la situació i en fa una càrrega molt dura d'acord amb les circumstàncies tràgiques que viu Catalunya. Quan «Tísner» visita la *morgue* de l'Hospital Clínic de Barcelona per identificar el cadàver de Planes veu centenars de cadàvers d'assassinats i l'han d'aguantar dret per poder sortir al carrer. Era el terror. El maig de 1937 significarà el final de la por en els ambients religiosos i conservadors en la rereguarda republicana.

En un recent estudi⁵⁰ se situa l'eco de la mort de Josep M. Planes per la direcció del setmanari *El Be Negre* i com, passats el Fets de Maig se li pot retre ja l'homenatge i el record precís.

El recordatori del primer aniversari de l'assassinat no tingué res a veure amb les escasses notícies que havien publicat un any abans. Així doncs, *La Publicitat* dedicà a Planes la portada, amb fotografia inclosa, i reproduí el seu article «Nit de vetlla», del 19 de juliol de 1936, i el qualificaren d'«escriptor meritíssim, home de cor i catalanista autèntic».⁵¹ L'endemà els seus col·legues asseguraven que en Planes «no fou l'enemic de la classe obrera com uns interessats volien fer veure, no fou l'escriptor a sou del capitalisme, no fou l'arribista afanyós de fer-se un nom o d'escalar un lloc en la política, ni el periodisme. Fou un home que odiava el crim i la injustícia».⁵² Domènec Guansé (1894-1978) el presentava com un «antifeixista convençut, lluitador de sempre a favor dels ideals més sagrats dels catalans».⁵³

49. *La Publicitat*, 19 de juny de 1937.

50. Josep PICH MITJANA; David MARTÍNEZ FIOL i Josep CONTRERAS RUIZ (2017), «Somriures abans de la tempesta. Josep Maria Planes, impulsor del periodisme satíric i d'investigació durant la Segona República», *Afers*, 86. Article en curs d'edició. Agraïxo al prof. Pich la seva amabilitat.

51. S. A., *La Publicitat* (24 d'agost de 1937), p. 1 ; FINESTRES, *Josep M. Planes...*, *op. cit.*, p. 277-279.

52. Rafael TASIS, «Josep Maria Planes. Un home que no va fugir», *La Publicitat* (25 d'agost de 1937); J. FINESTRES: *Josep M. Planes...*, *op. cit.*, p. 280-282.

53. «BEGUR» [DOMÈNEC GUANSÉ], «Record d'En Planes», *La Publicitat* (26 d'agost de 1937). J. FINESTRES: *Josep M. Planes...*, *op. cit.*, p. 282-284.

Un nou tombant tanmateix s'enceta. Si bé Lluís Companys i la Generalitat poden posar ordre en aquests sectors, uns altres seran atemorits, com el POUM o els catòlics, en una nova onada de terror, ara amb les txeques, el tenebrós Servei d'Informació Militar, sota l'òrbita del poderós partit comunista com exposa a les seves memòries Maurici Serrahima, membre de la democràcia cristiana catalanista i republicana però, ai las, catòlica i conservadora. L'auca de Ferran Soldevila és tota una exposició descriptiva de la incertesa social, i expressa el parer d'un sector de la societat, tot i que encara de forma continguda.⁵⁴

Periodísticament, el periòdic no excel·leix en nombre de col·laboracions, reportatges, etc. El gruix, com hem dit, són comunicats i notes, reproduccions d'altres diaris, provinents d'una munió de nous organismes i entitats que s'afegeixen als habituals, des de l'ambaixada de Mèxic a Socors Roig Internacional, notetes d'espectacles, avisos sobre circulació, etc. Sobretot trameses de les institucions militars o polítiques, des del Comissariat de Propaganda de la Generalitat a les diverses conselleries i els famosos comunicats dels departaments específics governamentals. Les cròniques de corresponsals dels pobles de

54. «Va venir de terra llunya a un poblet de Catalunya. / El poblet d'on va venir això sí que no ho sé dir. Més de fam i malaltia l'home se'n hi moria. / Ell tenia aquí un parent: —«Vine»— li va escriure atent. En un òmnibus infecte va fer en pau el llarg trajecte. / Per vestit duia un parrac i per tot bagatge un sac. Feia cara d'agonia. Pietat?... Qui no en tindria? / «Si em deixaven treballar?... pel menjar, sols pel menjar!». En un mas treballoteja per fi menja i traguitxeja. / Com que és tan servicial tothom en fa molt cabal. Quan parla a la barberia encanta la minyonia. / De presseta s'ha refet i faves d'olla n'ha tret. A la fàbrica n'entrava i deu pessetes guanyava. / S'ha fet d'una sindical. Quina? D'una. Tant se val. Ja s'engalla i discurseja, Tot vibrant de santa enveja. / Tant i tan bé ha treballat que me l'han fet delegat. Si no són prou els discursos ell té encara altres recursos. / Un company massa valent, és trobat en un torrent. I un altre de més pupil·la fa temps ha deixat la vila. / Té el burgès tan aterrit que del cor ha emmalaltit. L'atzagaiada feixista ni l'espanta ni el contrista. / Ans li confirma el seu dret a ésser l'amo del poblet. Com totes se les pensa, n'és conseller de defensa. / Fa requises a desdir: armes, blat, pollastres, vi. Cap sant ni imatge no deixa: els crema, els nega, els esqueixa. / Però salva amb molt d'amor, els objectes de valor. En un Packard de primera vola per la carretera. / Mant, àpat fa suculent i es torna gras i lluent. Sovint passa la frontera i a Perpinyà fa el tronera. / A la banca més potent ha obert un compte corrent. Comunista? Proletari? Ell vol ésser milionari. / Pensa a voltes: «Si plegués?... ». La cobejança pot més I per tota la contrada la gent murmura, esglaiada: / «En sang, deshonra i horror taca la Revolució». Com més va més s'enardeix, més segresta, més fereix. / Roba i crema, roba i mata: N'amuntega d'or i plata. I tot... cap a Perpinyà, que cal pensar en l'endemà. / Fins que, a la fi d'un mal dia, vol saquejar una masia. Però el pagès, que és valent, me'l rep a trets, amatent. / Ell en renecs es desfeia i ataca amb la patuleia. I aquí jau. Sota la terra se'n va podrint la desferra. / Història és de foraster... I —ai!— de catalans també». *La Publicitat*, 19 de juny de 1937.

Catalunya o del front ocupen un terç de pàgina de les quatre pàgines totals del diari. Les notes internacionals, mitja pàgina; les d'ajuntament, jutjats i altres institucions, mitja pàgina més. Els comunicats generals, una i mitja o dues; els articles d'opinió, pocs, mitja pàgina més, i la resta de la superfície materials variables, de les fotografies a la publicitat i la informació de seccions importants fora de la bèl·lica, que tot ho abassega: esports, espectacles, etc.

En conjunt, tot i la manca de signatures, hi ha un equip que, a més, surt a l'exterior quan cal, a informar d'un enterrament, el de Hans Beimler per exemple, d'un acte públic, la jornada de Nova Economia o l'homenatge a Macià, posem per cas, o les constants manifestacions, etc. Tot plegat palesa la voluntat d'un equip encara que no apareguin regularment les signatures. Quatre pàgines a set columnes, en cos minúscul i de gran format, representen un periòdic de notable superfície en aquelles circumstàncies on les limitacions al contingut periodístic lliure són constants.

Hi ha altres casos de persecucions. N'hem pogut detectar a un dels redactors, Domènec Guansé, que en fou afectat. Ho explica⁵⁵ el seu cunyat, Ramon Soler, casat amb Joaquina, de forma sintètica:

Cap a l'any 38 havia fet un article a *La Publicitat* demanat una certa «neteja revolucionària» i tractant de criminals certes morts gratuïtes; membres de la FAI van anar a demanar la seva adreça —vivia a Calàbria. Però s'acabava de canviar de domicili a Sepúlveda —i es van presentar al seu antic pis. La portera, en veure aquells «escopeteros», no els va donar la nova adreça però va anar corrents a avisar-lo. No en va fer cas. Els amics del diari li recomanaren que s'amagués una temporada. «Jo no m'he d'amagar de res», els va respondre. I no ho va fer. «Era petit i escanyolit, però valent...» reblà el seu cunyat.

Davant la guerra, la temàtica és obsessiva. Pràcticament tots els editorials se n'ocupen. No hi ha altres temes, evidentment. Sigui per les victòries, escasses —Terol, Guadalajara— o el dia a dia del front o de la rereguarda, siguin els fets de la Fatarella o els coneguts del maig luctuós o les crisis de govern. La voluntat de contribuir a fer la guerra i no la revolució per part de *La Publicitat*

55. GRANADOS, *Una passejada per la vida*, op. cit., p. 37.

és absoluta. Es manifesta tant en els petits requadres dins el conjunt de les informacions, els espais buits, «morts», anomenats al ram «reclams». Uns petits textos per transmetre consignes pròpies, de vegades amb doble intenció, i com a sorda protesta, «Les armes i els que vulguin esgrimir-les al front!» (23 de gener de 1937 i dies posteriors) o en textos com l'editorial «Soldats de Catalunya» (21 de març de 1937).

Del contingut, ultra l'articulista d'opinió i els comentaris culturals, excel·leixen les cròniques, especialment les de Joaquim Grau des d'Aragó, amb peces tan significatives i boniques com «La petita heroïna» o «Atacar sí! I callar també», els dos curiosament del mateix dia⁵⁶ d'aquest 1937 molt actiu en les trameses de corresponsals al front. El periòdic es ressent, no tant com el 1938, que serà pitjor, de les limitacions materials i financeres. La nota «Un prec als lectors» del 30 de maig prega excuses per «les moltes deficiències que hauran observat en la nostra edició d'ahir», els talls d'electricitat i gas impedeixen de treballar i no es poden donar les informacions dels debats de Ginebra, de tant interès aleshores, fora d'un discurs d'Álvarez del Vayo.

ENCORATJAR LA RESISTÈNCIA SOTA EL BOMBARDEIG DE LA REDACCIÓ

El 1938 és l'any crucial del conflicte, la retirada de Terol fa perdre esperances, com les anteriors caigudes de Màlaga i Bilbao debiliten, encara més, la fe en la República. L'esforç de la batalla de l'Ebre serà el darrer. Els fracassos provoquen un afebliment general. Fins i tot la mateixa acció del Comissariat de Propaganda es veu afectada per la retallada de recursos. Aquest any l'episodi més remarcable és la minva de l'espai de la superfície impresa que disposa el diari. Col·laboradors i redactors al front, el paper escasseja, el partit és una ombra del que era, i davant aquests maldecaps de gestió cal afegir-hi el bombardeig del 17 de març en les luctuoses jornades on els avions Savoia s'alternaren cada tres hores en un macabre experiment adreçat a provar els efectes sobre la moral d'una ciutat castigada.

El bombardeig de 1938 fou fatal per a Barcelona i, segons anuncia el diari, causà més de mil baixes: quatre-cents morts i sis-cents ferits. *La Publicitat* en surt terriblement afectada atès que la seva redacció també és encertada pels bombar-

56. La primera apareix a la secció, quasi diària, dedicada al front d'Aragó, i la segona a la darrera pàgina, d'última hora. *La Publicitat*, 23 de maig de 1937.

deigs. És l'únic diari barceloní que en pateix conseqüències directes. A Madrid fou bombardejat, per terra, el diari *Libertad*. L'episodi és terrible per la commoció que provoca i l'alteració interna. La redacció es trasllada a la impremta, al carrer de Barberà, 11-13, fins que uns dies després, el 22, va a la Rambla de Catalunya, 64⁵⁷ i segueix el ritme, si és que es pot dir normal, de feina. Cal destacar l'abnegació i el coratge del personal, que no interromp l'edició del diari tot i la magnitud del bombardeig, intens i durador. A la Gran Via de les Corts Catalanes, al costat del teatre Coliseum, l'efecte és especialment virulent en explotar un cotxe carregat d'explosius que hi circulava.⁵⁸ L'episodi fou d'una duresa increïble. Le fotografies mostren la brutalitat. El comunicat de la Generalitat, difós el dia 26, és terrible: informa de 875 morts, dels quals 118 eren nens.⁵⁹

Tot i que les fotografies a *La Publicitat* no són abundoses, alguna n'apareix. No del bombardeig que l'afectà però gràcies al treball del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya que dirigia Jaume Miravittles —que va encarregar a Emili Ribas que documentés els bombardeigs—, disposem d'un material extraordinari i un testimoniatge de gran valor sobre aquest episodi, amb les fotografies de la casa esventrada. De l'episodi al migdia, en fou testimoni immediat Ferran Soldevila que era preparant-se el dinar a casa seva. En deixa constància al seu dietari:⁶⁰

Però la sorpresa dolorosa fou mirar al carrer de Corts enllà, cap on mirava la gent, i veure l'esvoranc enorme d'una casa: la casa de *La Publicitat* destrossada.

57. El març de 1937 la redacció és a Barberà, 11 i 13, i l'Administració a [Gran Via de les] Corts catalanes, 589 (*La Publicitat*, 18 de març de 1937). A final de mes, el dia 29, segons una nota que apareix el dia 30, la redacció torna a la mateixa adreça de la Gran Via. Quan un any després hagin d'anar forçadament a la impremta, presumiblement l'experiència anterior facilità el trasllat.

58. Una vívida descripció de l'episodi, tràgic com pocs en la història de Barcelona, a Santiago ALBERTÍ; Elisenda ALBERTÍ (2004), *Perill de bombardeig! Barcelona sota les bombes (1936-1939)*, Barcelona, Albertí, p. 211-212.

59. Joan VILLARROYA (1999), *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Cita l'informe de la Generalitat que reproduïx de *La Vanguardia* del 26 de març de 1938 i explica l'episodi a partir de les notes aparegudes a la mateixa *La Publicitat*.

60. Ferran SOLDEVILA (1979), *Al llarg de la meua vida*, Barcelona, Edicions 62. Cf. per Joan VILLARROYA, p. 93.

Les fotografies de Ribas són explícites. Dolors Grau, que ha estudiat aquest fotògraf, explica⁶¹ que també va publicar articles al diari de Nicolau d'Olwer. Tanmateix, *La Publicitat* no excel·leix en aquest apartat gràfic amb vistositat. L'episodi és comentat de forma molt ràpida. L'endemà del bombardeig, el diari anuncia que marxen a la impremta on instal·laran la redacció i que lectors, corresponsals i col·laboradors, no indica anunciants, s'hi adrecin. Un text programàtic de Lluís Nicolau d'Olwer⁶² de l'endemà, titulat «Serenitat», mostra la situació. Curiosament, té el mateix títol que el de novembre de 1905 que publica Enric Prat de la Riba, l'endemà de l'assalt de *La Veu* pels oficials de la guarnició militar barcelonina. Nicolau exposa:

Catalunya que fins fa poc havia sentit només l'espurneig de la guerra, de cop i volta s'ha trobat enmig de la gran foguera. La tràgica i cruel realitat és ací present. Això és la guerra! Els republicans, que no l'hem provocada ni l'hem volguda, dins el dolor que ella ens causa, tenim el goig de sentir-nos en la consciència neta. Això és el que ens ha de donar més fortitud moral per a superar l'hora adversa. [...] La victòria final està a la nostra mà. Guardem per a quan calgui celebrar-la, els discursos, els himnes i les desfilades. Per a aconseguir-la, el que cal és això altre: treball, disciplina, serenitat.

El bombardeig provoca, per la constància, intensitat i resultats, un efecte terrible. Lluís Companys declara que tothom ha de restar ferm al lloc de treball, les indústries de guerra són fonamentals. Tot i el gran nombre de morts i ferits, el diari no en té cap. Però al carrer, dels centenars de baixes tres són periodistes barcelonins, ferits, tot i que lleugerament, informa el diari. La nota titulada «Els efectes del bombardeig» exposa:

En un dels edificis esfondrats per les bombes de l'aviació pirata ans d'ahir Acció Catalana republicana tenia instal·lat el seu secretariat i LA

61. Dolors GRAU FERRANDO (1998), «Emili Ribas, el fotògraf dels bombardeigs de Barcelona», *Capçalera*, núm. 24, p. 24-30.

62. Lluís NICOLAU D'OLWER (1938), «Serenitat», *La Publicitat*, 18 de març de 1938. Albert BALCELLS edita el 2007 *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics de Nicolau d'Olwer 1915-1960* (Barcelona: IEC) i en reproduïx dos discursos de la Guerra Civil i tres articles: «Serenitat», «La nostra lluita (19 de juliol de 1938)» i «1937-1938» (6 de gener de 1938).

PUBLICITAT la seva redacció. Sortosament el personal d'ambdues oficies havia abandonat llur treball poc temps abans de produir-se el bombardeig. I és a aquesta circumstància que es deu que els nostres companys no experimentessin cap dany.

Tornem al contingut. A primera pàgina apareixen sovint dues columnes sense signar que fan les funcions d'editorial. La «Crònica», la secció més habitual, es dedica el dia 22 —al costat de la informació dedicada als efectes polítics i diplomàtics del bombardeig— a informar que la Santa Seu, França i Anglaterra protesten davant Franco i reproduceix el comentari de l'alcalde Hilari Salvador per l'atemptat. Glossa, en la línia de Lluís Companys, la voluntat de lluita contra els rebels. El títol «Heroisme i resistència» és ben eloqüent. El bombardeig no afecta el contingut del diari, que ja havia reduït anteriorment de quatre a dues la paginació. La informació i l'opinió es redueixen. Les dificultats econòmiques augmenten. Suposem que és per les limitacions inherents a la premsa, la inflació, la manca de vendes i de publicitat, la feblesa financera del partit, l'escàs interès de la lectura amb la reducció d'espai... El mateix Lluís Nicolau d'Olwer ha de publicar en una crida una petició de suport. Apareix el 22 d'octubre de 1938 al costat d'un butlletí en el qual es demana un suport econòmic mensual per al «sosteniment d'aquest diari». L'ideòleg del periòdic, i d'Acció Catalana, diu que no poden assumir-ho més⁶³ i demanen que militants i lectors facin aquest esforç si el diari ha de continuar. La situació és límit:

Les circumstàncies de la guerra fan cada dia més dura la vida de la premsa. L'anunci ha caigut al seu mínim, el preu per exemplar de la venda amb la dificultat d'obtenir-lo i no el compensa l'augment de preu per exemplar a la venda i la subscripció. El diari d'empresa ha mort així, i potser no cal plànyer-nos-en molt; el diari enfocat solament com a negoci risca de convertir-se en mercadeig d'opinió pública. [...] Per avui, i més encara, per demà, per la Catalunya. [...] Militants, amics, lectors: està a la vostra mà que LA PUBLICITAT segueixi el seu camí. Ha navegat fins ara amb fortuna pròspera i adversa, ha conegut temporals i mai no ha arriat la seva bandera. Per a mantenir-la hissada, però, la seva independència, que és la dignitat de tots, exigeix que el velam sigui tan seu com ho és la bandera.

63. Lluís NICOLAU D'OLWER, «Pel sosteniment de *La Publicitat*», *La Publicitat*, 22 d'octubre de 1938.

La campanya és directa per la dura situació, van a totes. Hi participen una desena de col·laboradors, tots amb textos emotius; així, Rafael Tasis amb «La premsa catalanista» el dia 26, Eduard Ragassol amb «Pels nostres combatents» el dia 29, Ramon Peypoch el primer de novembre, l'endemà és Pere Lloret que en la crida sobre *La Publicitat* i la cultura al·ludeix a la crida anterior que féu l'«Apa» en temps de la dictadura primoriverista, etc., intentant de motivar els lectors, els afins.

El 13 de novembre una nota indica que la crida ha estat un èxit i que en parlaran més endavant explicant-ne els detalls; tanmateix, no hem vist la nota fora d'una carta d'uns soldats del front i d'algun altre text de col·laboradors de suport a la iniciativa. L'explicació de la duresa, alhora que l'heroïcitat, d'editar un diari d'un partit menor. La publicitat, escassa, decau, els subscriptors també. Hi ha altres prioritats, el menjar i les vendes són més baixes, tot i la curiositat prevalent. Per a l'empresa, les dificultats són igualment insuperables: l'obtenció de les matèries primeres, com el paper, car i escàs,⁶⁴ i, fins i tot el personal, per les llesves. La crida per demanar recursos seguí.

FINAL

Joan Torrent i Rafael Tasis afirmen, i ho repeteixen Lluís Solà i Joan Crexell,⁶⁵ que el darrer número és el publicat el diumenge 22 de gener.⁶⁶ Potser es va publicar el del dia 24, però no se'n conserva cap exemplar, si va arribar a

64. L'anunci del 23 de març de 1937, amb el títol: «Als nostres venedors i corresponents» diu: «El Comitè d'Indústria de la Premsa Diària de Barcelona, del qual formem part tots els diaris que figuren al peu, atenent les dificultats que representa l'escassetat de paper, ha pres l'acord que, a partir del dia primer d'abril propvenint, no sigui admès ni un sol exemplar de retorn a cap venedor ni corresponent de Barcelona ni de la resta de Catalunya». Els 18 diaris que figuren al peu són: *La Vanguardia*, *Solidaridad Obrera*, *El Noticiero Universal*, *El Diluvio*, *El Día Gráfico*, *La Noche*, *La Humanitat*, *Última Hora*, *La Publicitat*, *Treball*, *Las Noticias*, *La Rambla*, *La Batalla*, *Diari de Barcelona*, *Catalunya*, *El Mundo Deportivo*, *Diario del Comercio*, *Renovación*. El 1938 els diaris dupliquen el preu, de quinze a trenta cèntims, diuen que són el darrer producte d'apujar-lo i ho fan a contracor; la inflació de preus, especialment dels de consum immediat, com els aliments, fou notable.

65. Joan CREXELL (1983), «L'últim periòdic català del 1939», *Serra d'Or*, 281, febrer (1983) p. 56-57.

66. Lluís SOLÀ (1976, 1979, 1986), «La Publicitat», *Avui*, 12 de setembre de 1976, *Història dels diaris en català. Barcelona 1879-1976*, Barcelona, Edhasa, p. 59 i «La Publicitat, la primera conversió al català d'un diari que sortia en castellà», *Avui*, 23 d'abril de 1986.

sortir, d'aquest dimarts dia 24 en què aparegueren encara la majoria dels diaris barcelonins. Aquests darrers dies de gener Barcelona viu la sortida dels dirigents i militants més, en llenguatge de l'època, «significats». De fet, és molta la població que marxa, fins i tot a peu, vers la frontera. El dia 21 no s'editen *La Rambla* ni el *Diari de Catalunya*. El 22 *La Publi* sembla que no surt o no es conserva, però el dilluns a la redacció hi són. El dia 23 és dilluns i els diaris no s'editen tot i que algun, com *La Noche* ho fa. La setmana és un degoteig de baixes: *La Humanitat*, *El Día Gráfico* i *Treball* treuen la darrera edició el dimarts 24, *El Diluvio* i *La Vanguardia* el dia 25. El dia 26 ja no n'apareix cap. El 25 és el dia que arrenca l'exili més llarg i no es treballa i, és clar, l'endemà no surt. Què va passar perquè *La Publicitat* fos un dels primerencs a suspendre l'edició? No hi ha cap nota indicativa, no hem trobat testimoniatges. Sembla enraonat pensar, doncs, que el darrer aparegut és el del dia 22. Un diari amb pocs redactors, tots molt compromesos i amb poc més temps per marxar. Joan Crexell afirma que el *Diari Oficial de la Generalitat* es publica fins al dia 25 però al web d'aquesta publicació només es conserva fins al dia 24. La premsa informativa diària barcelonina desapareix, doncs, entre els dies 21 i 24 de gener.

La situació tràgica es mostra en el dietari, molt curt tanmateix, de guerra de Domènec Guansé. L'anotació corresponent al 21 de gener és tràgica i el dietari⁶⁷ exposa nítidament l'abast de la tragèdia —fam, por...

A Barcelona avui, hi ha més que mai, un ambient no bel·licós, però sí de guerra. Hi ha hagut quatre alarmes, i pels voltants, segons diuen, s'han produït quatre combats d'aviació, i han estat tombats quatre avions. Ignoro si és cert. La gent pel carrer camina amb recel. Les noies em semblen més mal vestides que altres dies. Passen contínuament camions: uns marxen plens de soldats o d'armament: altres arriben, curulls de refugiats misteriosos: n'he vist un de carregat amb tot de vedelles escorxades. A la redacció de *La Publicitat*, Rafael Tasis, en uniforme tractant, suposo d'eleva la moral: assegurava que havia entrat molt de material de guerra i que estaven a punt d'arribar de França els tècnics corresponents.

67. Domènec GUANSÉ, «Dietari frustrat de guerra», *Serra d'Or*, 124 (gener de 1970), edició de Francesc FOGUET, p. 46-48.

CONCLUSIONS

Un diari coherent que manté la seva línia ideològica, cultural i social, tot i les dificultats tant materials com polítiques i d'ordre públic, al llarg de tota la Guerra Civil, exposant sempre la seva preocupació pel manteniment d'un ideari que passa, per exemple, per defensar la llengua catalana al llarg de tot el conflicte per part de consellers, i no pas d'ERC o AC, que editen informació només en castellà. La *Publi* ho retreu.⁶⁸ O, molt especialment, quan el govern central s'instal·la a Barcelona i castellanitza més la ciutat ja plena de militars, refugiats, guàrdies d'assalt. S'hi sumen funcionaris, i les famílies. Des dels primers dies de novembre de 1937, Barcelona canvia. L'ocupació, el maig de 1937, amb l'arribada de València, informa *La Publicitat*, de sis mil guàrdies d'assalt significa que l'ordre públic ja no depèn de la Generalitat. El govern central, en arribar, s'apropia de locals i diaris. Així, d'edificis que ocupa per a les seves dependències, i dels periòdics més llegits, els de to informatiu i amb voluntat de difusió, com ara *El Diluvio*, *Las Noticias* i *La Vanguardia*. El govern central, acostumat a una sola llengua, torna a usar-la a Barcelona, en un episodi poc conegut, amb la naturalitat de la tradició que bandeja l'especificitat tal com el coronel Jiménez féu quan gestionà la Generalitat arran dels Fets d'Octubre de 1934. *La Publicitat* protesta de la discriminació lingüística. La seva veu ho denuncia, encara que ho faci d'una forma, tan periodística, entre línies en uns textos o directament en altres.⁶⁹

L'ideari del periòdic passa pel respecte a la llei, a la propietat, i així s'acara tant amb les esquerres «revolucionàries» que assassinen i roben, com amb els militars colpistes per rebel·lar-se contra l'Estat i la legalitat constitucional. El periòdic travessa moments complexos entre dos focs, el del bombardeig dels militars rebels que destrueix la redacció i el dels assassins del redactor Josep M. Planes i, arran dels Fets de Maig, directament la redacció. Malgrat la pistola, la ploma seguí fins al final amb la coherència programàtica del partit a un ideari i la voluntat de servei a una llengua i una cultura.

68. [EDITORIAL] (1937), «Els drets del nostre idioma», *La Publicitat*, 10 de març de 1937.

69. Per exemple «Els soldats catalans han de ser respectats en llur idioma» (9 de novembre de 1937), «El respecte a l'idioma» i «El respecte a la llengua catalana» (ambdós del 6 de novembre de 1937), etc.